

Bosbouw in Mali

Op hoop van regen, met de droom mee

Dit artikel geeft de persoonlijke visie en ervaringen weer van de auteur over zijn werk in een bosbouwproject in Mali de afgelopen jaren. De gedane uitspraken zijn dan ook geheel voor zijn rekening. Naast een beschrijving van de dagelijkse praktijk en de entourage voor het bosbouwproject "Appui à la Foresterie Villageoise" (Steun aan de dorpsbosbouw, PAFV) waarin de auteur werkzaam is geweest, komen in het kort alternatieven aan de orde.

De Malinese bosdienst

Ondersteuning door westerse landen aan de bosbouw in Mali betekent dat men met de Malinese bosdienst, Eaux et Forêts te maken krijgt. Volgens de doelstellingen van deze dienst zijn de bosbouwagenten verantwoordelijk voor de ontwikkeling van het Malinese platteland, door middel van bosbouwactiviteiten. Daarnaast bestaat hun taak uit het handhaven van de wet op het gebied van beheer van de brousse, vooral wat betreft bosbranden en het kappen van bomen. Jarenlang werd aan die laatste controlerende taak bijzonder veel aandacht besteed. De ontwikkelingsstaak kwam nauwelijks of niet uit de verf. Dat is ook niet zo verwonderlijk.

Eaux et Forêts is een paramilitaire dienst in een zeer arm land, hetgeen inhoudt: rangen, uniformen, orders, korpsgeest, militaire opleiding, status, laag salaris, corruptie en dus de mogelijkheid om via de handhaving van de wet bij te verdienen. Het moge duide-

lijk zijn dat de plattelandsbevolking en de bosbouwagenten in veel gevallen geen vrienden waren. Dorpelingen kregen vaak zeer hoge boetes opgelegd voor al dan niet gepleegde en bestaande vergrijpen: groen hout kappen, bosbrand stichten in verband met ontginning, belediging van een ambtenaar in functie, bomen rooien op braakland. Hele dorpsgemeenschappen werden op die manier ontwricht (Bezeemer, 1990).

In de jaren zeventig drong in het westen steeds meer het besef door dat zich in de Sahel een ramp aan het voltrekken was, die niet voorbij zou zijn na afloop van de jaren met extreem lage regenval. Blijvend waren de onmacht van mensen om iets aan hun situatie te verbeteren, de ecologische degradatie en de politieke en economische zwakte.

Buitenlandse hulp op bosbouwgebied en beheer van natuurlijke hulpbronnen in het algemeen kwam op gang.

De Nederlandse bedoelingen

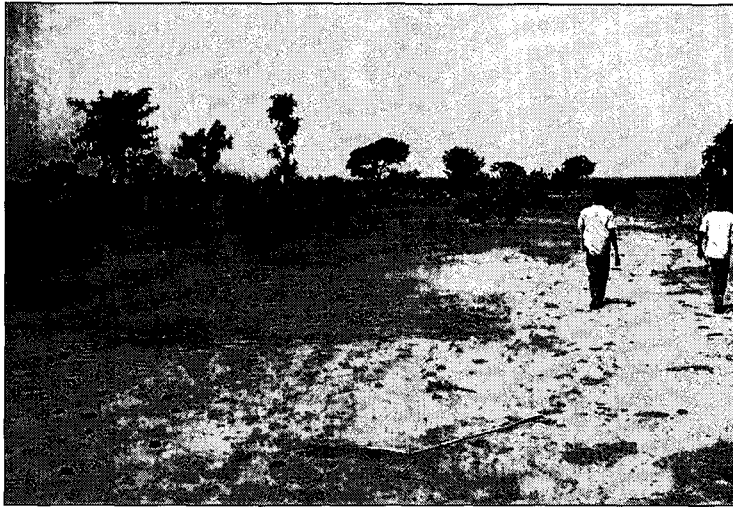
Vanaf eind jaren zeventig, begin jaren tachtig is Nederland actief in bosbouwend Mali. Eerst via de bekende verbeterde houtoverentjes, later op veel grotere schaal. De houtovenprogramma's werden via korte lijnen uitgevoerd. De ontwikkelingswerker stond bijna direct in contact met de boerenbevolking. Maar verbeterde houtovens alleen leken niet genoeg. Er waren nog veel meer nuttige activiteiten mogelijk en eigenlijk zou ook de werkwijze en mentaliteit van de bosdienst veranderd moeten worden; dat was na een paar jaar wel duidelijk ge-

worden. Van een repressieve dienst moest een ontwikkelingsgerichte, voorlichtende organisatie gemaakt worden. En dat in alle geledingen, op het hoofdkantoor in Bamako, in de regiohoofdsteden bij de regionale directies en tenslotte bij het uitvoerend personeel in de laagste administratieve echelons.

Een enorme klus. Toch is Nederland er aan begonnen, via twee grote door DGIS gefinancierde en door SNV uitgevoerde projecten, in Ségou en in Koulikoro.

Ingebouwde fricties

De haast om op een forse manier aan de slag te gaan was groot. De problemen waren ook zorgwekkend: repressieve dienst, oprukkende verwoestijning, weinig tot geen eigen Malinese middelen om de situatie ten goede te keren, regelmatig terugkerende hongerejaren, lage levensverwachting, enzovoort. Het besef was duidelijk aanwezig dat bosbouwactiviteiten niet meteen voor alle geciteerde problemen een oplossing konden bieden, maar de wil om een bijdrage te leveren was groot. Vanwege de grote druk werden de projectdocumenten niet zorgvuldig en gedetailleerd opgesteld. Een duidelijke discussie met de Malinese overheid over wat nu precies de bedoeling was schoot er ook bij in. Ingebouwde fricties schemerden dan ook al snel door. Er waren duidelijke verschillen van mening over wat de doelen van de projecten waren, hoe er gewerkt moest worden, wat mogelijke sancties waren voor overheidsdienaren die niet in de pas wilden lopen. Maar het belangrijkste was dat aan de Malinese bosdienst nooit duidelijk gemaakt was

■ Mali, een Sahelland met evenveel neerslag als Nederland (750 mm/jaar). De vegetatie is er schaars.

dat via de door Nederland gefinancierde bosbouwprojecten een fundamentele mentaliteitsverandering bewerkstelligd moest worden.

De bosdienst was voornamelijk blij met het geld dat in gebouwen, auto's, motoren, kantoorinrichting en aanvullend salaris gestoken kon worden. In de jaren 1989 tot 1993, in de laatste fases van de projecten, is er op die manier ongeveer 9 miljoen gulden, het leeuwedeel van de totale uitgaven van 11 miljoen, besteed. Bij de boeren en boerinnen kwam heel weinig terecht.

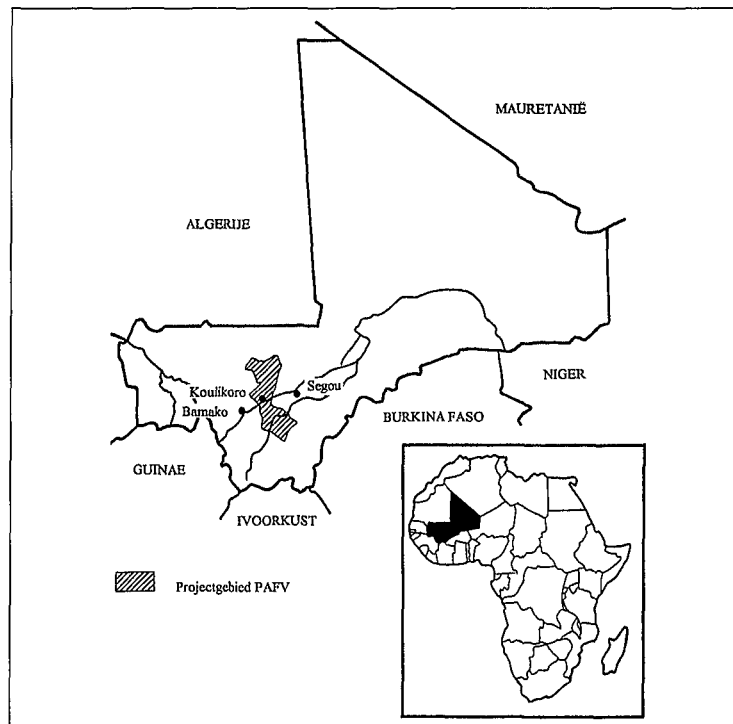
Geplande activiteiten

Het project PAFV richtte zich op een groot aantal activiteiten: erosiebestrijding, opzet van dorpskwekerijen, boomaanplant in vele vormen, bijenteelt, visteelt, bescherming van nog aanwezige nuttige vegetatie, inclusief bomen. Aan al die activiteiten is ook aandacht besteed. De activiteiten pasten logisch bij elkaar: probeer dat wat er aan belangrijke natuurlijke hulpbronnen nog over is te beschermen en te behouden, zorg voor nieuwe boomaanplant en probeer door middel van bescherming van akkers en via bijen- en visteelt de voedselsituatie

te verbeteren. Ingang was te komen tot een bewustwording bij de boeren en boerinnen over de zorgwekkende ecologische situatie en het mobiliseren van hun eigen capaciteit om een positieve verandering te bewerkstelligen. Dat heeft zoals eerder gesteld maar matig gewerkt. Waarom?

Beperkingen

In de praktijk liep men tegen een aantal belangrijke beperkingen op. In de eerste plaats wilde de bosdienst niet meewerken. Men zag het belang niet, kon de nieuwe taken door de tekortschietende opleiding niet aan. Men wilde niet samenwerken met de landbouw- en veeteeltdienst, omdat er dan geld gedeeld zou moeten worden en omdat men met mensen buiten het korps eigenlijk niet wil samenwerken. Gezamenlijke acties met andere diensten zijn echter uitermate belangrijk. Bosbouw alleen zal nooit de oplossing kunnen zijn voor de problemen in een boereneconomie als de Malinese. Landbouw en veeteelt dienen als uitgangspunt voor veranderingen genomen te worden (Brouwer, 1990).

■ *Khaya senegalensis*-plantsoen op de kwekerij in de schaduw van de jonge mangobomen. Dit was de enige kweker die het dat jaar lukte om plantsoen van deze waardevolle boomsoort te kweken.

de boeren geen vertrouwen in de staat krijgen.

De regering in Bamako is slachtoffer van een urban bias. Pas sinds kort staat de rurale bevolking en dus ook de bosbouw echt op de politieke agenda. Veel meer aandacht gaat uit naar het tevreden houden van stedelijke handelaren, studenten, leger en ambtenaren. De financiële problemen en het met handen en voeten gebonden zijn aan het Westen vragen ook veel aandacht. En begrijpelijk. Mali is veel te arm en onmachtig om daadwerkelijk een andere economie op te bouwen, waarbij bijvoorbeeld boeren hun producten tegen een redelijke prijs kunnen verkopen. Enige (schone?) industrie van importantie kan zich nu niet ontwikkelen en er is ook geen ruimte om iets aan de echte noden van het merendeel van de mensen in de stad en op het plat-

Kerkhof (1990, p.95) verwoordt een en ander aldus: "If there is to be effective action against desertification, it cannot be based simply on forestry plantations or the promotion of village woodlots. Local populations will have to be provided with techniques and incentives to become involved in the management of their own natural environment. Above all, programmes will have to address the problems of the agricultural sector. Whether Forest Departments are necessarily the best institutions to develop such innovations is another question."

geplante bomen? Kunnen er regelingen getroffen worden om voor het langstreckende vee, dat alles wat groen is opeet, vaste routes af te spreken? Zijn er afspraken mogelijk over het beheer van de brousse tussen de staat en de inwoners van een dorp? Er bestaan grote spanningen tussen de traditionele gebruiken en de nationale wetten van de nog redelijk jonge staat Mali. Er moet op dit gebied nog veel geregeld en afgesproken worden. En zolang dat niet goed gebeurt zullen

Boeren waren op zich wel bereid om mee te werken, maar inkomsten op de korte termijn waren voor hen het allerbelangrijkst. Bosbouwactiviteiten passen daar niet bij. Succes op grote schaal is dan ook redelijkerwijs niet te verwachten.

Tenzij de overheid economische en juridische maatregelen zou treffen die acties op het gebied van bestrijding van achteruitgang van het milieu waarderen. Ook dat was niet het geval. Boeren vragen zich zelfs af of dat wat zij aan milieubescherming doen niet door de overheid weer teniet gedaan zal worden. Worden zij eigenaar van de door hen zelf

Basisgegevens Mali

Oppervlakte:	1.240.192 km ²
Bevolking (1993):	9.300.000
Bevolkingsgroei:	3% per jaar
Hoofdstad:	Bamako, 800.000 inw.
Urbanisatiegraad:	20%
BNP/persoon (1991):	275 US\$
Basisschool:	23% v.d. leeftijdsgroep
Vervolgonderwijs:	6% v.d. leeftijdsgroep
Alfabetisatiegraad:	17%
Toegang tot gezondheidszorg:	15%
Kindersterfte:	17% (tot 5e jaar)
Levensverwachting:	48 jaar
Bevolking per arts:	23.500
Buitenlandse schuld:	2,4 miljard US\$
Export;katoen:	73 miljoen US\$
vee/vlees:	89 miljoen US\$
goud:	39 miljoen US\$

Gegevens P.A.F.V.

Fase: juli 1989-juni 1993
Budget: ca. 4,6 miljoen fl.
Projectgebied: ca. 32.500 km²

Intensieve begeleiding van 110 dorpen, activiteiten in in totaal ca 180 dorpen. Realisatie van enige kilometers stenen rijen en barrières tegen erosie, aanleg van enkele tientallen ha boomgaard, evenzoveel dorpsbos, 15 km rijbeplanting, duizenden solitairen voor schaduw bij huizen of in het veld, beheer van enkele meren voor visteelt, aanleg van twee visbassins, introductie van een twintigtal moderne bijenkasten, veertigtal kwekerijen met een productie tussen 100 en 5000 planten. Projectteam bestaande uit 5 Nederlanders, 16 Malinezen en medewerking van circa 55 Eaux et Forêts medewerkers.

teland te doen. Ecologische duurzaamheid en bescherming van het natuurlijke milieu zijn zeer sterk afhankelijk van economische en politieke mogelijkheden. Er is geld nodig en een onafhankelijk optreden ten opzichte van het buitenland om het milieu te beschermen en landbouwers de kans te geven op een verantwoorde manier voldoende inkomen te halen. Ontwikkelingshulp zou daar dan ook veel meer op gericht moeten zijn.

De Malinese boeren en boerinnen

Om te overleven kiest iedereen zijn of haar eigen strategie. Indien een projectactiviteit daarin past en voordeel op kan leveren is men bereid mee te werken. Enig fatalisme komt al snel om de hoek kijken. Als Allah nu maar voor meer regen zorgt, dan komt alles weer in orde. Hopen mag en er is in Mali gelukkig veel hoop. De dagelijkse problemen zijn

■ *Halve maantjes. Doel van deze stenenrijen in de vorm van een halve maan is het opvangen van afstromend water en, in dit geval, ook erosie-materiaal. Begin regentijd.*

enorm. Honger ligt op de loer, al zijn er grote regionale verschillen. Veel jongeren zoeken hun heil in Bamako of zelfs in de buurlanden. Er bestaan dan ook tijdelijke tekorten aan arbeidskracht op het Malinese platteland. De mechanisatiegraad is nog steeds uitermate laag, al worden meer en meer ossen gebruikt, zeker in het meer vruchtbare en iets minder arme zuidelijke gedeelte van het land.

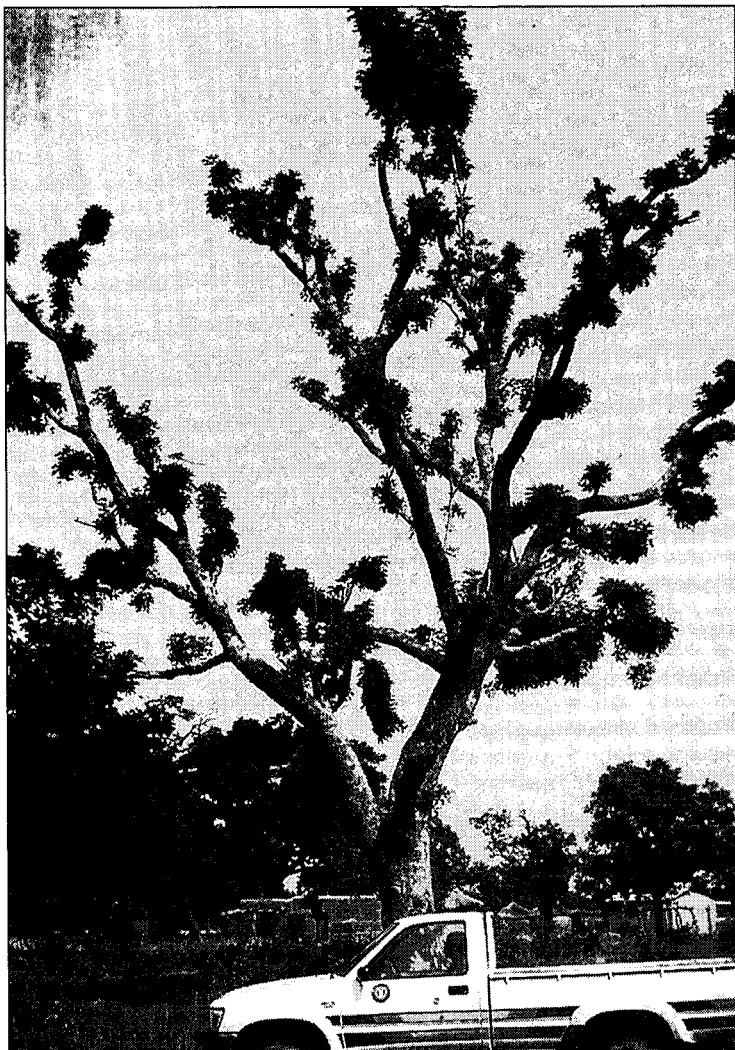
De mensen op het platteland zijn enorm vriendelijk, zeker voor vreemdelingen. Onderling wordt er zeer vreedzaam samenge-

leefd, maar vooral in de Bambaraatschappij (Mali kent een tiental verschillende etnieën, waarvan de Bambara de grootste is) heerst in het algemeen het ieder voor zich principe. Communale actie is zeldzaam. Dat bevordert projectactiviteiten dus ook niet altijd. Zeer duidelijk was dat de privéactiviteiten in het project vele malen beter liepen dan de gemeenschappelijke. Vanwege de aangegeven noodzaak tot een dialoog tussen de staat en de dorpen over milieuproblemen en het delen van verantwoordelijkheid op dat vlak ligt ook hier nog een hoop werk te wachten.

Ruimte voor ontwikkeling

Ruimte voor ontwikkeling van het Malinese platteland kan natuurlijk wel degelijk gecreëerd worden: oplossing van het schuldenprobleem, verbetering van de handelspositie, gerichte westerse investeringen. Die ontwikkelingsruimte zal verder door het Westen geboden moeten worden. Daarnaast zijn er technische maatregelen mogelijk. Gedacht kan bijvoorbeeld worden aan tuinbouw, waaraan relatief makkelijk kleinschalige plaatselijke industrieën gekoppeld kunnen worden (conserven e.d.). Voor

■ Een volwassen *Khaya senegalensis*, "de eik van de Sahel". Hij levert prima timmer- en brandhout, het rode wondvocht wordt gebruikt als kleurstof en het blad gevoerd aan het vee. (Vaak wordt er alleen iets te veel blad geoogst.) Foto's: Hans van der Molen

tuinbouwproducten bestaan nog weinig handelsbarrières (Jager et al, 1993). Tuinbouw heeft bovendien het voordeel, in elk geval in de Sahel, dat het in de stille tijd van het landbouwseizoen (november tot maart) bedreven kan worden. Concurrentie in beschikbare arbeidstijd als aanwezig tussen landbouw en bosbouw treedt hier niet op.

Verder zijn er nog veel meer nuttige actiepunten: spaar- en kredietprogramma's, onderwijs en scholingsprogramma's, gezondheidszorg, verbetering watervoorziening, programma's gericht op

organisatie en coöperatie, enz. Binnen een veranderend sociaal-economisch klimaat zal ook bosbouw weer een rol kunnen gaan spelen. Bomen zijn om hun vele gunstige eigenschappen vanzelfsprekend toch zeer welkom in de Sahel, en dat weten de Malinezen al eeuwen.

Balans

Er is veel kritiek te leveren op de bosbouwontwikkelingssamenwerking in de Sahel. Toch zijn er natuurlijk ook positieve punten. Bosbouw staat inmiddels in de Sahel op de politieke agenda.

Door de buitenlandse interventies heeft er wel degelijk een mentaliteitsverandering plaatsgevonden bij een aantal overheidsdienaren, ook al is het een minderheid. En verder, van fouten kan geleerd worden.

Er moet voor gewaakt worden alleen met het bekende vingertje te wijzen. Wil de wereldwip weer wat in balans komen, dan zal er in het Westen ingeleverd moeten worden.

Het gaat niet goed met het milieu in de Sahel. Dat ligt aan de armoe, de ongunstige natuurlijke omstandigheden, de onwil van bosdiensten en andere corrupte diensten, de fouten van ontwikkelingsorganisaties en het enorme netwerk dat de rijkdom in het Westen overeind houdt en de kloof tussen arm en rijk steeds groter maakt.

Het is niet te laat om de situatie ten goede te keren. De hoop daarop is bij de meeste Malinezen in elk geval nog steeds aanwezig. Het is nu zaak die hoop in daden om te blijven zetten, zowel in Mali als elders.

Voor de regen zal Allah zorgen.

Literatuur

- Bezemer, W. (1990) Het is onze brousse niet meer, in: *Vice Versa*, (4), 1-5
- Brouwer, R. (1990) Forestry in Burkina Faso: Between the City and the Countryside, in: *BOS Nieuwsletter*, 9 (1), 34-44
- Jager A. de et al. (1993) Afrika kan zijn eigen boontjes doppen, in: *Internationale Samenwerking*, (7-8), 16-17
- Kerkhof, P. (1990) *Agroforestry in Africa: A survey of project experience*, Panos Institute, London, 216 p.